

ДОКТРИНА *FUNCTUS OFFICIO* ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ОСТАТОЧНІСТЮ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Пільков Костянтин Миколайович

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу міжнародного приватного права
та правових проблем євроінтеграції

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,
м. Київ, Україна

Відома вітчизняній судовій практиці і визнана у правничій науці доктрина *res judicata* утворює значення остаточності судового рішення, цінність якого визнана в усіх розвинених правових системах світу, а у Європі також особливо зауважена у практиці Європейського суду з прав людини, на що ми вже звертали увагу у більш ранніх дослідженнях [4, с. 24; 9, с. 234].

Водночас, доктринальною опорою остаточності судового рішення виступають також інші важливі концепції та ідеї, серед яких *functus officio* – доктрина вичерпання повноважень суб'єкта ухвалення рішення.

В іноземних дослідженнях *functus officio* розглядається як один з механізмів, за допомогою якого у праві втілюється принцип остаточності [5, с. 832], або й взагалі вважається «доктринальною родичкою» *res judicata* [7, с. 545]. Щоправда, у науці ця доктрина найбільш опрацьована у контексті міжнародного комерційного та інвестиційного арбітражу, з огляду на проблему вичерпання повноважень арбітражу після ухвалення остаточного рішення і, у випадку міжнародного комерційного арбітражу, проблеми, які постають у випадку його скасування [3, с. 20; 8, с. 103].

Стосовно значення цієї доктрини для національних судових проваджень існує певний «вакуум» у дослідженнях, особливо у вітчизняних. Судова практика на цю доктрину не посилається. Принаймні станом на день підготовки цих матеріалів у реєстрі судових рішень відсутні рішення з посиланням на неї, чого не скажеш про доктрину *res judicata*.

Термін «*functus officio*» в перекладі з латини означає «виконав свої повноваження». Історично цей термін розуміли як такий, що позначає втрату повноважень або юридичної компетенції посадовою особою або

владним органом, які виконали своє завдання з ухвалення рішення [6, с. 2–3].

Як концепція, ідея, *functus officio* відома протягом багатьох століть. Римський юрист Ульпіан (бл. 170–228 pp.) так формулював правило, що лягло в основу майбутньої доктрини: «*Judex posteaquam semel sententiam dixit, postea iudex esse desinit: et hoc iure utimur, ut iudex, qui semel vel pluris vel minoris condemnavit, amplius corrigere sententiam suam non possit: semel enim male seu bene officio functus est*» (Дигести, книга 42, титул 1, 58) [2], суть якого у перекладі можна передати так, що «суддя, який ухвалив рішення, стосовно великого чи малого обсягу, надалі не має можливості виправляти рішення, адже на краще чи на гірше, однак він *вичерпав своє повноваження раз і назавжди*» [7, с. 546–547].

У загальному праві історія *functus officio* простежується від правління Едуарда I у тринадцятому столітті в Англії. Тогочасні судді взяли звичку змінювати записи судових рішень, часто аби приховати свої помилки. Разом з цією проблемою Едуард I мав проблеми з наповненням скарбниці. Для вирішення двох проблем одночасно він оголосив, що судді, які вдаватимуться до цієї недобросовісної практики, будуть покарні значними штрафами. В результаті судді почали боятись робити будь-які зміни до своїх рішень незалежно від мотивів. Ухвалене судове рішення набуло значення недоторканного, майже священного, що не залежало від якості або правильності. Спочатку це мало наслідком те, що було названо «великою перешкодою правосуддю», оскільки правило змушувало суддів дотримуватись очевидно помилкових рішень замість того, щоб їх виправити. У наступні століття право Англії було свідком виникнення і занепаду різних механізмів, спрямованих на усунення недоліків суворого застосування правила. Спочатку помилки у судових рішеннях підлягали виправленню за механізмом наказу стосовно помилки (англ. *writ of error*), який застосовувався навіть для виправлення найменших технічних помилок і передбачав розгляд питання судом Королівської Лави (англ. *King's Bench*). Водночас, деякі помилки, зокрема технічні помилки судових клерків та помилки в описі фактів, все ж могли бути виправлені самим судом шляхом видання наказу стосовно помилки *coram vobis* (або *coram nobis* для суду Королівської Лави). Згодом найбільш загальним засобом виправлення помилкового судового рішення стала заява про спрямування справи на новий розгляд. Врешті англійський процес було реформовано і кодифіковано в середині XIX століття з усуненням застарілих інструментів наказу стосовно помилки та повного перегляду справи для усунення помилок із наданням суддям повноважень виправляти помилки зі значною дискрецією у цьому питанні. У США Акт про правосуддя 1798 року надав судам право здійснювати перегляд

справи для усунення помилки, що згодом було реформовано у 1946 році із закріпленням у Федеральних правилах цивільного процесу більш ефективних інструментів розгляду клопотань про зміну рішення та про звільнення від виконання рішення [6, с. 3–4].

Водночас *functus officio* як правило не втратило значення і розвинулось у доктрину вичерпання повноважень судді з прийняттям остаточного рішення.

У сучасній процесуальній практиці американських судів *functus officio* також іноді розуміють вузько як правило, відповідно до якого щойно на судове рішення подано апеляцію, суд першої інстанції втрачає юрисдикцію стосовно справи, принаймні стосовно питань, які стали предметом апеляції, і не може ухвалювати рішення стосовно них [1, с. 1].

Загалом, попри те, що *functus officio* з римського права найбільш повно була успадкована саме правовими системами загального права, вона має цінність також для інших правових традицій, адже не є культурно специфічною і такою, що за своїми особливостями може бути застосованою тільки в певній правовій системі. Схожим чином *res judicata* також більш розвинена як доктрина і система принципів у загальному праві, що не завадило цьому принципу стати практично універсально визнаним. Особливе значення *functus officio* для вітчизняної доктрини та практики полягає в тому, що ця доктрина дозволяє поглянути на остаточність судового рішення з позиції повноважень судді чи іншого суб'єкта ухвалення рішення, а не в аспекті остаточності вирішення суперечки для сторін і публічного порядку загалом, як це змушує робити *res judicata* у класичному розумінні. На відміну від *res judicata*, який має внутрішній і зовнішній аспекти (остаточність рішення в тому провадженні, у якому його було ухвалено, і остаточність вирішення суперечки більш раннім рішенням з преклюзивним значенням для наступних ідентичних судових проваджень), *functus officio* має значення для забезпечення остаточності рішення у тому провадженні, в якому його було ухвалено, тобто має суто внутрішній аспект. Також на відміну від *res judicata* ця доктрина не стосується повноважень вищих судів з втручання в остаточне судове рішення, а обмежує втручання у рішення з боку того ж суб'єкта, який його ухвалив. Отже, *functus officio* цікава для наступних більш детальних досліджень і застосування тим, що вона захищає рішення від змін, «покращень», виправлень недоліків та помилок, які в межах цієї доктрини розцінюються як втручання з боку суб'єкта ухвалення рішення і дія поза повноваженнями, і, як наслідок, значення доктрини може навіть виходити за межі суто процесуальної та мати вплив на обґрунтування відповідальності суб'єкта прийняття рішення за таке втручання.

Література:

1. Crowell M. *Functus officio*. North Carolina Superior Court Judges' Benchbook. UNC School of Government, 2014. 8 p. URL: https://benchbook.sog.unc.edu/sites/default/files/pdf/Functus%20Officio%20-%20July%202014_0.pdf
2. Digestsae Iustinian. Book 42. The Latin Library URL: <https://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest42.shtml>
3. Gessel-Kalinowska B., Kalisz V. UNCITRAL Model Law: Composition of the Arbitration Tribunal Re-considering the Case upon Setting Aside of the Original Arbitration Award. *Journal of International Arbitration*. 2017. Vol. 34, Issue 1. pp. 17–33. DOI: 10.54648/joia2017002.
4. Pilkov K. Reopening cases following judgments of the European Court of Human Rights: Room for a European Consensus? *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Issue 4(16). P. 1–28. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-a000415>.
5. Pretorius D. M. The origins of the *functus officio* doctrine, with specific reference to its application in administrative law. *South African Law Journal*. 2005. Vol. 122, No. 4. P. 832.
6. The *functus officio* problem in modern arbitration and a proposed solution committee on arbitration subcommittee on *functus officio* doctrine. The Association of the Bar of the City of New York, 2021. URL: <https://s3.amazonaws.com/documents.nycbar.org/files/2020855-FunctusOfficioProblemInArbitrationProposed.pdf>
7. Wong A. SP. Doctrine of *Functus Officio*: The Changing Face of Finality's Old Guard. *La Revue du Barreau Canadien*. 2020. Vol. 98 543–582.
8. Бондар К. П. Особливості правової природи арбітражних механізмів Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів (ІКСІД) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2016. 213 с.
9. Пільков К. М. Новий розгляд справи після скасування рішення Верховним Судом: проблеми забезпечення змагальності та права на справедливий суд. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 233–242. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/56>.